

Vastaus Pihlströmin synkkään Nato-yksinpuheluun: Kohti rakentavampaa rauhanpolitiikkaa

Heikki Patomäki¹

Tunnen filosofi Sami Pihlströmin parin vuosikymmenen ajalta. Osallistuimme pitkään muun muassa yhteisen keskusteluryhmän toimintaan. Arvostan hänen laajaa filosofista tuotantoaan suuresti. Nämä eivät ole ainoita syitä epäroinnissani kirjoittaa vastine Pihlströmin Nato-jäsenyyttä puoltavaan puheenvuoroon, joka julkaistiin *Kosmopolis*-lehden numerossa 2/2022. Nyt kun Suomi ja Ruotsi ovat hakeneet Nato-jäsenyyttä, vaikuttaisi, että keskustelua asiasta on toistaiseksi mielekästä käydä vain pidemmän ajan tulevaisuutta varten. Kannattaako (kuvainnollisesti) taittaa peistä asiasta, johon ei voi tällä erää mitenkään vaikuttaa, vaikka olisi eri mieltä jokseenkin kaikista olennaisista väitteistä, joita jäsenyyden puolesta esitetään?

En kuitenkaan ole ainoa, jota Pihlströmin synkeä Nato-kirjoitus hämmensi. Postilaatikooni tipahti vetoamus kommentoida sitä julkisesti, minkä jälkeen luin Pihlströmin tekstin uudelleen. Lopulta päädyin kirjoittamaan tämän vastineen. Pihlströmin tekstissä on ristiriitoja, joista kirjoittaja itse vaikuttaa olevan hyvinkin tietoinen. Teksti vetoaa olemisemme traagiseen luonteeseen, mutta joissakin kohdin tämä traagisuus kärjistyy melkein pä koomiseksi – teksti saa parissa kohtaa jopa nauramaan, vähän samaan tapaan kuin Stanley Kubrickin elokuva ”Tohtori Outolempi eli: kuinka lakkasin olemasta huollissani ja opin rakastamaan pommia”. Varsinaisesti kohdistan vastaukseni kuitenkin olennaisimpaan eli Pihlströmin filosofis-uskonnollisen ajattelun syvärakenteeseen.

Tekstin ristiriitaisuuksista

Tekstin ristiriitaisuus ilmenee jo siinä, miten se on kehystetty. Uskonnonfilosofian professori ilmaisee esittävänsä pelkän kansalaismielipiteen, mutta silti hänen muotoilemansa argumentti on ammattimaisen filosofinen ja nojaa filosofisiin lähteisiin.² Jännite vallitsee myös sen välillä, että yhtäältä tekstin julkilausuttu tarkoitus on maltillisesti vain kehottaa rauhantutkimuslehden lukijoita kriittiseen itsetutkiskeluun, mutta toisaalta argumentti on, että Nato-jäsenyyden hakeminen on yleinen *velvoite* (tosin epäselväksi jää mitä tämä velvoite tarkoittaa tai keitä se koskee).

Ristiriitaisuuden syvempi taso kumpuaa Pihlströmin väitteiden absolutismista, joka saa aika ajoin aivan erityisen kärjistetyn luonteen. Toisaalta Pihlström filosofina ymmärtää absolutismin ongelmat ja esittää nopeasti perään täsmennyksiä ja varauksia, jotka kumoavat absolutismia. Palaan kysymykseen absolutismista hetken kuluttua. Aloitan tuomalla ensin esille muutamia kärjistyksiä, jotka tuovat mieleeni Tohtori Outolemmen – ja joissakin kohdin myös Orwellin:

1 VTT, professori, Helsingin yliopisto, <heikki.patomaki@helsinki.fi>

2 Pihlström (2022, 119) muotoilee tekstinsä tarkoituksen myös näin: ”Puheenvuoroni on filosofinen, omakoh-tainenkin ’eksistentiaalinen’ yritys selvittää, mitä rauhanaatteeseen sitoutuvan tulee ajatella sotilaallisesta liittoutumisesta”.

1. ”Nato-jäsenyys on nähtävä aktiivisena rauhantyönä” (s.121);
2. ”Rauhanliikkeeltä voidaan odottaa sen tunnustamista, että vain Nato voi edes yrittää turvata maailmanrauhan” (s. 125);
3. ”Vain Nato mahdollistaa näiden luovuttamattomien asioiden [yksilönvapauden, demokratian ja oikeusvaltion] suojelun” (s. 126).

Kahden ensimmäisen sitaatin logiikka on sama: parasta rauhantyötä on valmistautua sotaan, ja paras tapa valmistautua sotaan on liittyä Natoon. Juuri tätä ajattelua rauhanliike on aina vastustanut. Rauhanliikkeen tavoitteena on ollut asevarustelun purkaminen, luottamuksen lisääminen ja parempien yhteisten instituutioiden rakentaminen. Pihlström esittää yhden historiallisesti erityisen sotilasliiton (vuonna 1949 perustetun Naton) olevan yksilönvapauden, demokratian ja oikeusvaltion suojelun *välttämätön ehto*. Todellisuudessa nuo periaatteet³ syntyivät jo 1600- ja 1700-lukujen poliittisissa vallankumouksissa ja ovat levinneet ja kehittyneet – tai rapautuneet⁴ – enimmäkseen Natosta täysin riippumattomalla tavalla, myös viimeisten vuosikymmenten aikana.

Pihlström viittaa Naton nykytilanteeseen (jäsenmaiden kuten Unkarin ja Turkin autoritarismiin), mutta sulkee näkyvistä sen, että Natoon on myös historiallisesti ja alun perin kuulunut muita kuin demokratioita, erityisesti Välimeren alueen sotilasdiktatuureja, ja että osa sen alkuperäisistä jäsenmaista oli maailmanlaajuisia imperiumeja (Britannia, Portugali ja Ranska). Nato perustettiin Neuvostoliiton ja kommunismin vastaiseksi voimaksi. Tämän taistelun nimissä Yhdysvallat ja muut länsimaat ovat tukeneet ympäri maailmaa lukuisia tyranneja, jotka toimivat yksilönvapauksia, demokratioita ja oikeusvaltiota vastaan. Vaikka kylmä sota on päättynyt, tällainen toiminta jatkuu edelleen. Hyvä esimerkki on Yhdysvaltain aktiivinen tuki epädemokraattiselle Saudi-Arabialle, joka on vuodesta 2015 johtanut tuhoisaa sotilaalista interventiota Jemenissä (johon myös Yhdysvallat osallistuu muun muassa tarjoamalla tiedustelutietoja ja logistista tukea). Jemenin konfliktissa on kuollut satojatuhansia ihmisiä taisteluiden ja sodan aiheuttaman nälänhädän seurauksena.

Vielä lähemmäksi Tohtori Outolemmen tunnelmia päästään silloin kun Pihlström asettuu tukemaan Naton ydinpelotetta osana rauhantyötä. Pihlström on hyvin tietoinen ydinaseiden aiheuttamasta eksistentiaalisesta uhasta ja ydinaseiden luonteesta. Niinpä hän kirjoittaa:

4. ”Ikävä kyllä vakavinta eksistentiaalista huolta, ihmiskunnan tuhoutumisen näköalaa, herättävä voima tarvitsee vastavoimakseen puolustusliiton, joka pitää potentiaalisuuk-

3 Pihlström ei täsmennä periaatteita, mutta kyse on selvästi jostain liberalismiin muunnelmasta. Oikeaoppiseen liberalismiin ovat aina kuuluneet yksilönvapaudet (usein painottaen yksityisiä omistusoikeuksia) ja laillisuusperiaate, mutta monien liberalismiin muotojen yhteys demokratiaan on ollut historiallisesti kontingentti ja kompleksinen. 1800-luvun Euroopassa liberalismille nousi vastavoima, joka määritteli tavoitteensa demokratian ja sosialismin periaatteiden kautta. Sivuutan liberalismiin tarkemman käsittelyn tässä yhteydessä (ks. kuitenkin Patomäki 2022a, luvut 3 ja 4).

4 Viime vuosikymmeninä poliittisia vapauksia, demokratiaa ja oikeusvaltiota ovat rapauttaneet ennen kaikkea ”illeberaalin” nationalistis-populistisen autoritarismin nousu niin ”lännessä” kuin muuallakin maailmassa (myös Putinin hallinnon voi ideologisesti lukea tähän kategoriaan). Nationalistis-populistisen autoritarismin nousu on ollut sisäsyntyistä ja merkittävältä osin seurausta lännen omaksumasta ja ajamasta hegemonisesta talousopista. Uusliberalismin nousun syistä sekä sen konstitutiivisista ja kausaalista vaikutuksista, ks. Patomäki (2021).

siensa reservissä tuosta samasta uhasta muistuttavaa asetta. Tällaisessa maailmassa meidän on eläminen, ja siksi meidän on Natoon liittyminen vailla viattomuusnostalgiaa, vailla illusorista optimismia [...], tietoisina globaalien katastrofien uhasta, jonka toteutumisen kynnyks on nostettava mahdollisimman korkealle.” (S. 122.)

5. ”Nato-jäsenyyssratkaisuun liittyy kaiken moraalisen ja poliittisen päätöksenteon epävarmuus. Kenties jäsenyydestä seuraakin katastrofi, jota emme uskalla edes ajatella – mutta mistä tahansa ratkaisusta voi seurata tarkoittamattomia lopputulemia. Niiden mahdollisuus ei saa estää päätöstä, joka järkevän harkinnan valossa on vastuullisin. [... Myös] päätöksestä olla hakematta Naton jäsenyyttä olisi hyvin voinut seurata katastrofi.” (S. 125.)

Ydinaseet siis aiheuttavat vakavinta mahdollista eksistentiaalista huolta. Siksi on panostettava ydinaseisiin nojaavaan sotilasliittoon, joka pyrkii modernisoimaan ydinaseitaan. Oletettavasti ideana on, että mitä paremmat ydinaseet ”meillä” on, sen korkeampi on ydinsodan kynnyks. Samasta logiikasta syntyi myös Tohtori Outolemmen ”tuomiopäivän kone” (idean tällaisesta koneesta kehitti alun perin Herman Kahn vuonna 1961). Täydellinen pelote on sellainen, joka lupaa automaattista totaalista tuhoa *kaikille* koko maailmassa, jos ydinasevarustelun vastapuoli tekee vain yhden väärän siirron. Kubrickin elokuva päättyy tuomiopäiväkoneen laukeamiseen.

Epävarmuutta koskevassa sitaatissa Pihlström asettaa vastakkain kaksi ”katastrofia”. Se mitä ”emme uskalla edes ajatella” lienee ydinsota, vaikka tulkinta jääkin roikkumaan ilmaan. Kun Pihlström tekstissään esittää, että ”pätöksestä olla hakematta Naton jäsenyyttä olisi hyvin voinut seurata katastrofi”, hän todennäköisesti tarkoittaa sitä, että Venäjä olisi voinut hyökätä Suomeen. Mitään tosiasiallisia merkkejä siitä, että Venäjä aikoo hyökätä Suomeen (puhumattakaan, että se valmistelisi tuollaista hyökkäystä), ei tietääkseni ole nähty. Olennaisempaa tässä yhteydessä kuitenkin on, että kaksi ”katastrofia” esitetään ikään kuin samanarvoisina:

- (A) Maailman totaalinen tuho ydinsodassa.
- (B) Venäjän sotilaallinen hyökkäys Suomeen.

Kuinka moraalista on se, että mieluummin riskeerataan koko maailman totaalinen tuho kuin pieni paikallinen sota tavanomaisilla aseilla? Kysymykseni tarkoitus ei ole toivoa paikallista sotaa tai antaa ymmärtää, että sellainen olisi millään lailla todennäköinen, vaan esittää moraalista ja järkeä koskeva yleinen argumentti. Kaiken epäilyä korostanut filosofi David Hume (2007, 2.3.3.6) julisti 1700-luvulla, että ”ei ole järkeni vastaista preferoida mieluummin koko maailman tuhoamista kuin antaa sormeni raapiutua”. Hume kiisti, että voisimme järkemme avulla arvioida itsellemme asettamiemme päämääriä; vain jonkinlainen sisäsyntyinen intohimo (engl. *passion*) voi valita päämääriä, eikä järki kykene arvioimaan intohimojen mielekkyyttä. Tällaisen skeptismin yksi ongelma tulee esille jo siinä, että Humen oma pikkusormi on tietenkin osa maailmaa. Jos Hume antaa maailman tuhoutua, siinä menee samalla myös hänen pikkusormensa. Analogisesti vaihtoehto (A) yllä pitää sisällään myös Suomen tuhoutumisen, kun taas vaihtoehto (B) ei välttämättä tarkoittaisi edes Suomen tuhoutumista

sen enempää kuin talvisota tarkoitti sitä. Oletus, että vaihtoehdot ovat samanarvoisia, tarkoittaisi sekä moraalista että järjestä luopumista.

Pihlströmin tekstin manikealaisuudesta

Humalainen mielettömyys on sivujuonne Pihlströmin synkässä moraalipohdinnassa, joka on yhdeltä kannalta katsottuna absolutistinen. Pihlströmin absolutismi näyttäisi kumpuavan dualistisesta maailmankuvasta, jota voi luonnehtia manikealaisuudeksi (vrt. esim. Aho 1990; Harle 1991; Patomäki 1992). Manikealaisessa mytologiassa maailma jakautuu kahtia pahaan ja hyvään, pimeyden ja valon lapsiin. Kosmos on sekoitus kahdesta vastakkaisesta maailmasta, jotka ovat alun perin erillisiä ja ikuisesti yhteensopimattomia. Valon valtakunta on täysin hyvä, harmoninen universumi, jossa Jumala, suuruuden isä, asuu lukemattomien valo-olentojen kanssa, jotka ovat yhtä hänen kanssaan sisällöltään ja luonteeltaan. Pimeyden valtakunta on täysin paha, kaoottinen universumi, jota hallitsevat pimeyden kuningas ja hänen naispuolinen vastineensa. Pimeyden valtakunta havaitsee valon valtakunnan ja himoitsee sitä. Se hyökkää valon valtakunnan kimppuun ymmärtämättä vahinkoa, jota kosketus sen kanssa aiheuttaa sille itselleen. Paha pitää padota, jotta valo ja pimeys voidaan ajan myötä ja taistelujen kautta lopullisesti erottaa.

Pihlströmin tekstissä on sarja käsitteitä ja historiallisia analogioita, jotka on poimittu eri puolilta, mutta joiden logiikka tulee ymmärrettäväksi suhteessa manikealaiseen maailmankuvaan. Putin on Hitler (s. 127, s. 128), Venäjä edustaa barbariaa (s. 120, s. 128) ja Mainilan laukauksilla peitellään omaa syyllisyyttä (”Putinin Venäjä kiristää, uhkaa, pommittaa, tuhoaa, myrkyttää, murhaa – ja Mainilan laukausten tapaan syyttää teoistaan muita”, s. 120). Silloin kun Hitler nähdään päävihollisena, samaistutaan toisen maailmansodan liittoutuneisiin. Suurimman taakan Hitlerin voittamisessa kantojasi tosiasiallisesti Neuvostoliitto.⁵ Lisämonimutkaistus Pihlströmin tarinan kannalta on se, että Suomi oli toisessa maailmasodassa Hitlerin liittolainen. Venäjän esittäminen barbariana oli tavallista suomalaisessa oikeistoretoriikassa 1930- ja 40-luvuilla, ennen kuin paljon ystävällisempi ”neukku”-sana vakiintui käyttöön. Ensimmäisen tasavallan vallitsevan viholliskuvan mukaan ”Suomi on eurooppalaisen sivilisaation etuvartio: sen tehtävänä on vahvistaa läntistä valtiota ja kulttuurista koskemattomuutta, suojella Jumalan valtakuntaa Saatanan voimia vastaan” (Luostarinen 1989, 130). Viittaus Mainilan laukauksiin puolestaan heijastelee suomalaista talvisodan henkeä sellaisena kuin se on elänyt vuosikymmenten läpi ja on valjastettu milloin mihinkin tarkoitukseen (esimerkiksi Ahon ja Viinasen leikkauskuuripolitiikan tukemiseen 1990-luvun alun suuren

5 Pihlström esittää, että ”Yhdysvallat pelasti [...] Euroopan natseilta” (s.128). Yhdysvaltain panos oli toki osaltaan tärkeä, mutta maailmansota alkoi 2,5 vuotta ennen kuin Yhdysvallat liittyi siihen (tai jos maailmansodan aluksi lasketaan Japanin hyökkäys Kiinaan heinäkuussa 1937, niin 4,5 vuotta sodan alkamisen jälkeen). Karkeasti noin puolet Yhdysvaltain vuonna 1942 alkaneesta sotapanostuksesta kohdentui sotaan Japania vastaan. Sotapanostusten erilaisuudesta kertoo, että Yhdysvallat menetti Euroopan taisteluissa reilut 200 000 sotilasta, Japania vastaan hieman vähemmän, kun taas Neuvostoliitto menetti toisessa maailmansodassa kaikkiaan noin 30 miljoonaa kansalaistaan.

laman aikana). Tekstissä esiintyy myös manikealainen vastakkainasettelu avoimien ja suljettujen yhteiskuntien välillä, mikä periytyy läntisestä kylmän sodan retoriikasta.⁶

Myyttisen manikealaisen ajattelun yksi ongelma on siinä, että suuri tarina hyvän ja pahan taistelusta johtaa evidenssin alistamiseen tarinalle. Niinpä Pihlström ei pohdi arvottavien käsitteidensä (esim. ”Venäjä barbariana”) tai historiallisten analogioiden (”Putin on Hitler”) ongelmia tai niiden sisäisiä tai keskinäisiä jännitteitä tai ristiriitaisuuksia, vaan vain marsittaa ne areenalle tukemaan tarinaansa. Yhteiskuntatieteiden metodologiasta tiedämme, että kaikki historialliset analogiat ovat *parhaimmassakin tapauksessa* vain osittaisia, ajattelimme asiaa horisontaalisesti (samanlaisuus tapahtumien, trendien tai ulkoisten kehityskulkujen osalta) tai vertikaalisesti (samanlaisuus kausaalisten mekanismien ja prosessien tasolla; ks. Patomäki 2017, 812–813).

Manikealaisuus on metodologisesti ongelmallinen myös siksi, että se estää analysoimasta kunnolla sitä, miten ”pimeyden lapsiksi” luokitellut toimijat näkevät maailman ja perustelevat toimintaansa. Yhteiskuntatieteet ovat kaksoishermeneuttisia: niissä analysoidaan teorioiden kautta maailmaa, joka on itsessään merkityksellinen ja teoriapitoinen. Maallikkomerkitysten analyysi on olennainen osa tutkimusta. Käytännön politiikan kannalta ongelman ydin on puolestaan siinä, että tutkimukset ennakkotapausten ja historiallisten analogioiden käytöstä ulkopoliittisessa päätöksenteossa ovat osoittaneet, että ”analogiat ovat lähes poikkeuksetta johtaneet päätöksentekijöitä harhaan” (Khong 1992, 7). Yleensä väärin käytetyt analogiat ovat perustuneet viittauksiin joihinkin dramaattisiin tapahtumiin, kuten ”kesä 1914”, ”München 1938”, ”talvisota 1939–40”, ”operaatio Barbarossa 1941”, ”Pearl Harbor 1941” ja niin edelleen. Lisäksi näitä tapahtumia on tyypillisesti tulkittu yksipuolisesti ja yksioikoisesti, mikä edelleen vahvistaa analogioiden käyttämisen harhavaikutuksia.

Kuinka ylittää manikealaisuus?

Pihlströmin ajattelu ei pysähdy manikealaisuuteen, vaan hän tiedostaa myös sen ongelmat. Valon lapset eivät olekaan pelkästään hyviä. Yhdysvallat on käynyt katastrofaalisia sotia ja sen demokratia on vaikeuksissa, Natoon kuuluu myös sellaisia maita kuin Unkari ja Turkki, ja niin edelleen. Normatiiviselta kannalta väkivalta on väärin, mutta maailma on traaginen emmekä ”voi välttää toimimasta väärin”. ”Etiikka itse voi edellyttää, että toimimme moraalisesti väärin.” (S.127.) Valon lapset voivat toimia kuin pimeyden lapset – mutta mikä sitten enää erottaa niitä toisistaan?

Pihlströmin tekstiä voi yrittää ymmärtää kristillisen poliittisen realismin näkökulmasta. Amerikkalainen teologi ja poliittinen filosofi Reinhold Niebuhr julkaisi kirjan *The Children of Light and the Children of Darkness* vuonna 1944 (Niebuhr 1960). Omaksuttuaan kristillisen poliittisen realismin Niebuhrista tuli Yhdysvaltojen sotapolitiikan aktiivinen kannattaja 1940-luvulla. Hän asettui myös tukemaan kommunismin patoamista ja ydinaseiden kehittä-

6 Karl Popper julkaisi vuonna 1945 teoksen *Avoin yhteiskunta ja sen viholliset*, joka kritisoi ”totalitarismin filosofia” Platonista Hegeliin ja Marxiin. Walter Kaufmann (1996, 83) on kommentoinut, että huolimatta Popperin vihasta totalitarismia kohtaan Popperin menetelmä oli ”valitettavasti samanlainen kuin totalitaaristen ”tutkijoiden”.

tämistä. Niebuhrilla oli kohtuullisen synkeä kuva ihmisluonnosta. Ihmisluonto on osaltaan seurausta ihmisen perisynnistä ja sen vaikutuksista. Niebuhr korosti maailman traagista luonnetta, vaikkakin myös puolusti demokratiaa ja kehitteli kompromissia valon ja pimeyden lasten pyrkimysten välillä. Pimeyden lapset ovat viisaita ja vahvoja moraalisessa kyynisyydessään. He ymmärtävät oman edun ja ihmisten halun valtaan hyvin, eikä heitä rajoita heidän ulkopuolellaan oleva moraalilaki. Niebuhr kuitenkin argumentoi, että realismi, josta puuttuu moraalinen ulottuvuus, on myrkyllistä ja turmelevaa. Moraali ja edistys ovat mahdollisia. Demokratia on paras tapa rajoittaa ihmisten luontaista itsekkesuuntautuneisuutta ja halua valtaan, siksi demokratiaa pitää puolustaa.

Pihlström ei viittaa Niebuhuriin, mutta hänen puheenvuoronsa pyrkimyksiä voi ainakin jossain määrin yrittää ymmärtää Niebuhrin ajattelun valossa. ”Ihmisen osa on traaginen: kaikkia hyviä asioita emme voi saada”. Niebuhr oli aiemmin pasifisti, joka muutti kantaansa toisen maailmansodan alkaessa. ”Samantapaista uudelleenasetumista kaipaavat pasifistit, joka tunnustaa Venäjän Ukrainassa käymän sodan pahuuden” (s.129). Tässä kohtaa keskustelu kiertyy helposti takaisin manikealaisuuden ja historiallisten analogioiden ongelmiin. Niebuhrin pohjalta voi kuitenkin nostaa esille yhden olennaisen lisänäkökohdan.

Koska on selvää, että valon lapset voivat osaltaan joutua toimimaan moraalittomasti – ja koska humelainen moraaliskeptisismi näyttäisi olevan osa Pihlströmin argumenttia – niin valon ja pimeyden voimien erottaminen käy varsin vaikeaksi. Demokratia voi olla paras tapa rajoittaa ihmisten luontaista itsekkesuuntautuneisuutta ja halua valtaan, mutta demokratia ei vallitse kansainvälisissä suhteissa. Jokaisen valtion toiminta voidaan tulkita haluna valtaan. Tämä pätee myös Naton johtajavaltioon, Yhdysvaltoihin. Pihlström kirjoittaa, että ”Putinin ydinaseet ovat pahoissa käsissä, mutta läntinen ydinasesuoja ainakin pyrkii estämään sotaa” (s. 122). Mihinkin tällainen uskomus voi perustua sellaisessa traagisessa maailmassa, jossa valon lapsetkin joutuvat toimimaan moraalittomasti ja kansainvälisiä suhteita leimaa halu valtaan? Venäjän ja Yhdysvaltain doktriinit ydinaseiden ensikäytöstä ovat identtiset: molemmat ovat valmiita aloittamaan ydinsodan. Voimme myös kysyä retorisesti: kummalle antaisimme mieluiten ydinaseiden laukaisukoodit, Putinille vai Trumpille? Voimmeko luottaa myöskään osaltaan sotaa lietsovaan Bideniin?

Lopuksi: kohti rakentavampaa rauhanpolitiikkaa

Manikealainen mytologia tai kristillinen teologia ristiriitaisuuksineen eivät tarjoa toimivaa pohjaa sen enempää maailmanpolitiikan moraalille kuin maailmanpolitiikan tieteelliselle analyysillekaan. *Mytos* ja *logos* eivät ole vastakohtia, mutta *mytos* ei voi myöskään korvata *logosta*.⁷ Monet keskeiset ajattelijat ovat nähneet moraalien kumpuavan yhtäältä kyvystä nähdä asiat myös toisten näkökulmasta; ja toisaalta ymmärryksestä, että toisen tai toisten teot ovat tyypillisesti jossain määrin itsensä aiheuttamia tai tuottamia (se, mitä teet itse, vaikuttaa sii-

7 Tämä on viittaus Giambattista Vicon näkemykseen, jonka mukaan myytit (*mytos*) eivät vain ole irratiionaalisia vaan konstituivat yhteiskuntaa ja yleisemminkin ymmärrystämme maailmasta. *Logos* tässä yhteydessä viittaa erityisesti tieteeseen ja sen ratiionaalisuuteen, mutta myös moraaliiin. Keskustelusta ks. Patomäki (2010, 348–351).

hen, kuinka ”hyviä” ja ”huonoja” mahdollisuuksia toisissa syntyä). Tällöin myös yhteiskuntatieteiden tehtävänä on:

- (i) ymmärtää niitä merkityksiä ja tarinoita, jotka konstituivat heidän toimintaansa;
- (ii) selittää niitä kausaalisia prosesseja, joiden kuluessa ja kautta merkitykset, tarinat ja eri toimijat muodostuvat.

Tässä nimenomaisessa tapauksessa myyttinen ajatus siitä, että Nato edustaa valoa ja hyvyyttä ja Venäjä pimeyttä ja pahuutta maailmassa sivuuttaa kokonaan sen, (i) miten Naton laajeneminen on nähty Venäjällä tai muualla maailmassa 1990-luvulta alkaen ja (ii) miten lännen ajama talouspolitiikka, ekspansiivinen liberalismi ja (myös Naton käymät) sodat sekä näiden kausaaliset ja konstitutiiviset seuraukset ovat muokanneet toimijoita ja toimijuutta muun muassa Venäjällä (ks. dialogi Forsberg & Patomäki 2022, erityisesti jälkimmäisen osuudet). Moraali edellyttää historiallisen sosiaalisen todellisuuden ymmärtämistä ja selittämistä.

Edellä käytin Niebuhria Pihlströmin näkemysten avaamiseen. Niebuhrlta löytyy toisaalta myös rakentavan rauhanpolitiikan edellytyksiä ja perusteita olla toiveikas. Niebuhrin (1960, luku V) mukaan aikakautemme ongelma on, että teknisen sivilisaatiomme vaatimukset ovat ylittäneet kansallisten yhteisöjen hallintamahdollisuudet. Kuitenkaan sivilisaatiomme resurssit eivät ole toistaiseksi riittäneet laajempien ja toimivampien instituutioiden rakentamiseen. ”Valon lapset” voivat ymmärtää universalismin ja globalisaation mahdollisuutena luoda maailmanyhteisö, mutta he aliarvioivat erityisyyttä ajavia voimia. Tämä ei kuitenkaan mitätöi edistyksellistä päämäärää.

Kuten monet poliittiset realistit, myös Niebuhr harjoitti ideologiateoriakritiikkiä. Liberalismin universalisoivia pyrkimyksiä voidaan käyttää oikeuttamaan erityisten valtioiden halua valtaan. ”Jokaisella suurvallalla on tarpeeksi voimaa toivoakseen, että se voi luoda oman turvallisuutensa ilman, että sen tarvitsee välittää muiden turvallisuudesta ja ilman sitovia sitoumuksia kaikkien kansojen yhteisiin etuihin” (Niebuhr 1960, 161). Tällainen johtaa helposti vasta-reaktioihin.

Tästä näkökulmasta voidaan ajatella, että Venäjän vieraantuminen lännestä 1990- ja 2000-lukujen kuluessa johtui paljolti vallitsevan liberalismien illuusioista ja yhden maan (ja liittokunnan) ylimielisyydestä kylmän sodan jälkeisessä maailmassa. Vastauksena väärän universalismin aiheuttamiin ongelmiin Venäjä on alkanut ajaa moniarvoisuutta ja moninapaisuutta maailmanpolitiikassa, samalla kun se on asteittain enenevässä määrin alkanut käyttäytyä kuin gangsteri⁸ lähiympäristössään – mitä ilmeisemmin merkittävältä osin myös reaktiona Naton (ja EU:n) laajenemisyhtymisiin sen rajoille ja symbolisille alueille. On

8 Gangsteri – mukaillen Emery Reves'in ilmaisua. Emery Reves tunnettiin aikanaan muun muassa Winston Churchillin edustajana ja julkaisijana, mutta hänen kirjansa *The Anatomy of Peace* (1945) oli yksi keskeisiä maailmanfederalistisia puheenvuoroja toisen maailmansodan loppuvaiheissa ja jälkimainingeissa. Revesin näkemyksen mukaan ilman kunnollisia yhteisiä instituutioita ”kaikki suurvallat käyttäytyvät kuin gangsterit; [j]a kaikki pienet kansat käyttäytyvät kuin prostituoidut”. Jälkimmäinen metaforinen huomio voi osaltaan auttaa tekemään ymmärrettäväksi pikku-Suomessa vallitsevaa Nato-intoilua. Suomen media ja poliittinen johto ovat innokkaita myymään itsensä Yhdysvalloille ja Natolle (ja myös Turkille) hinnasta mistä hyvänsä, koska pelkäävät joutuvansa Venäjän gangsteritoiminnan kohteeksi, ja/tai koska he kokevat tällaisen pelon lietsomisen sopivan muihin päämääriinsä. Itsensä myyminen johtaa kuitenkin omien – tässä tapauksessa pohjoismaisten ja sosiaalidemokraattisten – arvojen kieltämiseen; ks. Patomäki (2022b).

hyvä huomata, että esimerkiksi Ukrainan raja on yhtä lähellä Moskovaa kuin Ohion Cleveland tai Pohjois-Carolinan Charlotte on Washington DC:tä. Kuuban Havanna on kolme kertaa kauempana.

Niebuhr tiedosti, että maailmanpolitiikan ongelma ei lopultakaan ratkea sillä, että todellinen tai kuviteltu ”paha” padotaan tai kukistetaan taistelussa. Teollisen sivilisaation aikaansaama globaali keskinäisriippuvuus on todellisuus, johon täytyy ajan myötä löytyä asianmukaisia kollektiivisia ratkaisuja. Niin Brexit kuin yritys sulkea Venäjä maailmantalouden ulkopuolelle ovat osoittaneet, kuinka syvää ja kompleksista keskinäisriippuvuudesta on tullut. Venäjän ja maailman kohtalot ovat kietoutuneet yhteen myös muun muassa ydinaseiden ja globaalien lämpenemisen kautta.

Niebuhr ei ollut maailman federalisti – päinvastoin kuin monet muut keskeiset intellektuellit Yhdysvalloissa tuohon aikaan – mutta myös hän pyrki edesauttamaan demokraattisten menettelytapojen ja tasapainottavien mekanismien kehittämistä koko maailmanyhteisön tasolla. Niebuhr (1960, 162) varoitti tulevaisuudesta: ”Saatamme joutua elämään melko pitkään sellaista historian ajanjaksoa, jolloin potentiaalinen maailmanyhteisö, joka ei vielä aktualisoidu [poliittisena yhteisönä], tuottaa globaalien pikemminkin kuin vain rajoitetun kansainvälisen anarkian olosuhteet; näissä olosuhteissa sivilisaatiomme luomia tekniikoita käytetään vain lisäämään konfliktien raivoa”.

Jotta tämä ajanjakso ei päättyisi katastrofiin, ja jotta se lyhenisi, tarvitaan liittoutumattomien maiden liikkeen uudelleen aktivointia ja erilaisia edistyksellisiä yhteenliittymiä parempien alueellisten ja globaalien instituutioiden rakentamiseksi. Liittoutumattomiin maihin kuuluu 2/3 YK-jäsenistä ja 55 prosenttia maailman väestöstä. Suomen ja Ruotsin paikka olisi ollut tässä ryhmässä.

Lähteet

- Aho, James A. (1990): ”Heroism, the construction of evil, and violence”. Teoksessa: V. Harle (toim.) *European values in international relations*. Lontoo: Pinter, 15–28.
- Forsberg, Tuomas & Heikki Patomäki (2022): ”Ukrainan sota: dialogi historian kontrafaktuaaleista ja tulevaisuuden mahdollisuuksista”. *Kosmopolis*, 51(1), 64–103.
- Harle, Vilho (1991): *Hyvä, paha, ystävä, vihollinen*. Tampere: Rauhankirjallisuuden edistämisseura & Rauhankonfliktintutkimuslaitos.
- Hume, David (2007/1739–1740): *A treatise of human nature: A critical edition*. Toim. D. Norton & M. Norton. Oxford: Clarendon Press.
- Kahn, Herman (1961): *On thermonuclear war*. Princeton: Princeton University Press.
- Kaufmann, Walter (1996): ”The Hegel myth and its method”. Teoksessa: J. Stewart (toim.) *The Hegel myths and legends*. Evanston: Northwestern University Press, 82–103.
- Khong, Yuen Foong (1992): *Analogies at war: Korea, Munich, Dien Bien Phu and the Vietnam decisions of 1965*. Princeton: Princeton University Press.
- Luostarinen, Heikki (1989): ”Finnish Russophobia: The story of an enemy image”. *Journal of Peace Research*, 26(2), 123–137.
- Niebuhr, Reinhold (1960/1944): *The children of light and the children of darkness. A vindication of femocracy and a critique of its traditional defense*. G. Dorrienin uuden johdannon kanssa. Chicago: The University of Chicago Press.

- Patomäki, Heikki (1992): "Pahat viholliset maailmanpolitiikassa". *Politiikka*, 34(2), 183–193.
- Patomäki, Heikki (2010): "On the complexities of time and temporality: Implications for world history and global futures". *Australian Journal of Politics and History*, 57(3), 339–352.
- Patomäki, Heikki (2017): "Praxis, politics and the future: A dialectical critical realist account of world-historical causation". *Journal of International Relations and Development*, 20(4), 805–825.
- Patomäki, Heikki (2021): "Neoliberalism and nationalist-authoritarian populism: Explaining their constitutive and causal connections". *Protosociology. An International Journal of Interdisciplinary Research*, 37, 101–151.
- Patomäki, Heikki (2022a): *The three fields of global political economy*. Abingdon & New York: Routledge.
- Patomäki, Heikki (2022b): "Finlande et Suède brisent l'idéal nordique". *Le Monde Diplomatique* 1.6.2022.
<https://www.monde-diplomatique.fr/2022/06/PATOMAKI/64779>.
- Pihlström, Sami (2022): "Nato-jäsenyys ja turvallisuuspolitiikan etiikka". *Kosmopolis*, 52(2), 119–130.
- Popper, Karl (1970/1945): *Avoim yhteiskunta ja sen viholliset*. Suom. P. Löppönen. Helsinki: Otava.
- Reves, Emery (1945): *The anatomy of peace*. Lontoo: Penguin Books.